

Προτάσεις για μια δημοκρατική και αξιοκρατική αναμόρφωση του συστήματος πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση

Γεώργιος Τζιρίτας
Τμήμα Επιστήμης Υπολογιστών
Πανεπιστήμιο Κρήτης
e-mail: tziritas@csd.uoc.gr

Τα τελευταία χρόνια συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές, τόσο στη δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση χωριστά, όσο και στο σύστημα μετάβασης από τη μία στην άλλη. Η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων των γενικών εξετάσεων και η αναγκαιότητα επιλογής επιστημονικής κατεύθυνσης και πανεπιστημιακού ή τεχνολογικού εκπαιδευτικού ιδρύματος για χιλιάδες υποψηφίους προσφέρουν ένα πλαίσιο προσωπικών και συλλογικών προβληματισμών για το σύνολο των συντελεστών της εκπαίδευσης, αλλά και ένα θέμα για δημόσιο διάλογο με τη βούληση βελτίωσης προς δημοκρατικότερη και αποτελεσματικότερη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος. Το άρθρο αυτό φιλοδοξεί να τροφοδοτήσει το δημόσιο διάλογο με σκέψεις που αφορούν κύρια στη μετάβαση από το Ενιαίο Λύκειο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αλλά που αναπόφευκτα επεκτείνονται και σε θέματα που σχετίζονται με την οργάνωση των σπουδών στα Πανεπιστήμια.

Μετά από μία αποτίμηση και εκτίμηση της παρούσας κατάστασης, θα αποπειραθώ να διατυπώσω προτάσεις που κατά το δυνατό θα απαιτούν τις ελάχιστες δυνατές θεσμικές αλλαγές. Πεποίθησή μου αποτελεί ότι ο ευαίσθητος χώρος της Παιδείας χρειάζεται θεσμική σταθερότητα και εμμονή σε αρχές αξιοκρατίας και δημοκρατίας. Η εξασφάλιση και των δύο επιτυγχάνεται μόνο με το διάλογο, τόσο δημόσιο όσο και θεσμικά οριοθετημένο, μεταξύ όλων των συντελεστών της Εκπαίδευσης, που οπωσδήποτε περιλαμβάνει την πολιτική κοινωνία, τους εκπαιδευτικούς, αλλά και όλη την κοινωνία των πολιτών, αφού στη χώρα μας η παιδεία ευρίσκεται στο κέντρο του προσωπικού προγραμματισμού των νέων και της οικογενειακής μέριμνας. Αν διαπιστώνονται αδυναμίες ή η ανάγκη βελτιώσεων ή αναπροσαρμογών, σε μεγάλο βαθμό τα αίτια θα πρέπει να αναζητηθούν στα ελλείμματα προβληματισμού, μελέτης και διαλόγου.

Όψεις της σημερινής πραγματικότητας

Πριν τρία χρόνια τέθηκε σε εφαρμογή η μεταρρύθμιση του Ενιαίου Λυκείου. Ήταν μια μεταρρύθμιση ώριμη, αναγκαία και αναμενόμενη. Ωστόσο η εφαρμογή της υπήρξε βεβαιωμένη και σε μεγάλο βαθμό προχώρησε ερήμην, αν όχι ενάντια, στην εκπαιδευτική κοινότητα. Τα αίτια θα πρέπει να αναζητηθούν σε αδυναμίες της πολιτικής κοινωνίας να παρακολουθήσει την πραγματικότητα και τις προσδοκίες της κοινωνίας. Την απραξία που χαρακτήριζε το χώρο της Παιδείας πριν το 1996, διαδέχθηκε κατά την τριετία 1996-99 η ταχύρυθμη αλλαγή, χωρίς τη συναίνεση των εκπαιδευτικών, και με τη βιασύνη που υπαγορεύονταν από την ανάγκη απορρόφησης των πόρων του Επιχειρησιακού Προγράμματος για την Εκπαίδευση και την Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ., Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης). Ενώ εκφρασμένος στόχος της Πολιτείας ήταν η ουσιαστικοποίηση της λυκειακής εκπαιδευτικής βαθμίδας, το αποτέλεσμα από τη μέχρι τώρα εφαρμογή της μεταρρύθμισης κάθε άλλο παρά πειστικό μπορεί να θεωρηθεί. Το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα η συζήτηση σχετικά με το Ενιαίο Λύκειο επικεντρώνεται στο σύστημα των εξετάσεων αποδεικνύει τις αδυναμίες εφαρμογής.

Η ενεργοποίηση των εκπαιδευτικών θα μπορούσε να είχε εξασφαλισθεί με κίνητρα, στήριξη και επιμόρφωση. Αντίθετα οι πρόσθετες υποχρεώσεις του νέου εκπαιδευτικού προγράμματος αποθάρρυναν τους εκπαιδευτικούς, που είτε εστράφησαν προς το Γυμνάσιο, είτε έμειναν πίσω από τις απαιτήσεις του συστήματος, και μόνο όσοι υπερέβαλλαν εαυτούς κατόρθωσαν να ανταποκριθούν. Με αποτέλεσμα το Ενιαίο Λύκειο και το ενιαίο εθνικό Απολυτήριο του Λυκείου να έχει πλέον καταγραφεί στη συνείδηση του μέσου πολίτη ως ένα νέο σύστημα πανελλήνιων εξετάσεων για την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η εικόνα αυτή επιτάχθηκε από τις περυσινές εξετάσεις. Έχουν γραφεί πολλά σχετικά, ώστε περαιτέρω αναφορά να είναι περιττή. Χαρακτηριστικά θα έλεγα ότι η κατανομή των επιτυχόντων στα πανεπιστημιακά τμήματα είχε μια εξαιρετικά ισχυρή συνιστώσα τυχαίας διεργασίας, με δυσμενείς συνέπειες και για τους νέους φοιτητές και για τα Τμήματα υποδοχής. Διαπιστώνουμε φέτος ότι χιλιάδες «αριστούχου» της περυσινής χρονιάς διαγωνίζονται και πάλι, είτε με την ποσόστωση του 10%, είτε μετέχοντας στις εξετάσεις.

Το βέβαιο είναι ότι το εξεταστικό σύστημα ταλαντεύεται ανάμεσα στον έλεγχο της επάρκειας των γνώσεων που αποκτήθηκαν στο Λύκειο και στο διαγωνισμό για την κατάληψη των διαθέσιμων στα Πανεπιστήμια θέσεων. Η φύση των εξετάσεων δεν θα μπορούσε να αφεθεί τελικά και αποκλειστικά στην Επιτροπή των Εξετάσεων. Στη Γαλλία, όπου επίσης υπάρχει ενιαίο Απολυτήριο Λυκείου (Baccalauréat), η εξέταση είναι οπωσδήποτε αυστηρή, αλλά όχι διαγωνιστική. Συμπερασματικά, οφείλουμε να επιλέξουμε τη φύση των εξετάσεων, και προκαταλαμβάνοντας τις προτάσεις που θα ακολουθήσουν θα έλεγα ότι το βάρος πρέπει να εστιασθεί στη μετάδοση της γνώσης και στον έλεγχο και πιστοποίηση απόκτησης του αναγκαίου για την τριτοβάθμια εκπαίδευση υπόβαθρο.

Από την άλλη πλευρά και συνακόλουθα η Ανώτατη Εκπαίδευση γνώρισε μια ραγδαία ποσοτική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια. Πολλά νέα εκπαιδευτικά ιδρύματα και Τμήματα δημιουργήθηκαν μετά τη μεταπολίτευση. Ο αριθμός των φοιτητών υπερτριπλασιάστηκε μέσα σε είκοσι χρόνια, ανερχόμενος σε 363 χιλιάδες το 1997 έναντι 117 χιλιάδων το 1975. Υπήρξε μάλιστα ένταση του ρυθμού ανάπτυξης την τελευταία τριετία κάτω από την ώθηση επιχειρησιακών προγραμμάτων (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.). Η ανάπτυξη, αν και είναι αναγκαία, συνεπιφέρει αναπότρεπτα μία κρίση, με κύρια ορατή συνέπεια τον κατακερματισμό της γνώσης. Σύγχρονες επαγγελματικές κατευθύνσεις αναγορεύονται σε Πανεπιστημιακά Τμήματα. Επιπρόσθετα κομματικές / πελατειακές προτεραιότητες οδηγούν σε διασπορά των Τμημάτων σε διάφορες πόλεις ανά την επικράτεια.

Στις αλλαγές προστέθηκε πρόσφατα και η «ανωτατοποίηση» των Τ.Ε.Ι., έστω και αν σε ό,τι αφορά στα προγράμματα σπουδών ουδεμία αλλαγή υπήρξε. Εμφανίζεται μ' αυτό τον τρόπο μέγα φάσμα «ανώτατων» κατευθύνσεων σπουδών για τη μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Συγχύσεις που παρέμειναν, παρά την ευρεία συζήτηση εν μέσω αντίρροπων κινητοποιήσεων, αποτρέπουν το σαφή διαχωρισμό τριτοβάθμιας πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και τριτοβάθμιας επαγγελματικής εκπαίδευσης. Περιττό να τονισθεί ότι ο τόπος έχει μέγιστη ανάγκη από την τριτοβάθμια επαγγελματική και τεχνολογική εκπαίδευση, και το πρόβλημα είναι η σύγχυση των ρόλων, που είναι φυσικό να πλήττει και τους υποψήφιους φοιτητές ή σπουδαστές.

Συνακόλουθα με τη μεταρρύθμιση για τα Τ.Ε.Ι. και στο πλαίσιο ισορροπιών μεταξύ των ιδρυμάτων το Υπουργείο Παιδείας εμφανίζεται έτοιμο, σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες, να προχωρήσει σε μία αξιολογική ιεράρχηση των πτυχίων και διπλωμάτων των Πανεπιστημίων, όχι με βάση το περιεχόμενο, αλλά με βάση τη διάρκεια των σπουδών. Η αλλαγή αυτή φαίνεται να είναι το αντάλλαγμα που κερδίζουν τα Πολυτεχνεία με τη θεωρούμενη ως απώλεια «ανωτατοποίηση» των Τ.Ε.Ι. Άμεση συνέπεια της άκριτης αυτής παρέμβασης στην αναγνώριση της αξίας των πτυχίων και διπλωμάτων θα είναι η υποβάθμιση υπαρχόντων και ιδιαίτερα επιτυχών μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών που υπηρετούν,

υποστηρίζουν και παρέχουν, μέσα σε δύσκολες συνθήκες, τα Πανεπιστήμια. Σε κάθε περίπτωση η νομική κατοχύρωση μιας οποιασδήποτε μορφής ιεραρχίας μεταξύ των επιστημών όχι απλά θα εδράζεται σε εξωπανεπιστημιακά κριτήρια, αλλά θα είναι και αντεπιστημονική.

Το πλέον συγκλονιστικό με τις αλλαγές αυτές που είτε προωθούνται είτε επιχειρούνται, είναι ότι δεν αποτελούν μέρος μιας συγκροτημένης και ολοκληρωμένης χάραξης πολιτικής, αλλά αποτελούν ασκήσεις ισορροπίας ανάμεσα σε αντίρροπες απαιτήσεις, που συχνότατα είναι εξωεκπαιδευτικές και εξωπανεπιστημιακές και συναρτώνται με επαγγελματικά δικαιώματα, που δεν καταξιώνονται με την προσφορά έργου, αλλά επιζητείται η θεσμική κατοχύρωσή τους μέσω άσκησης πιέσεων προς την πολιτική εξουσία, που τελικά αποδεικνύεται ευάλωτη.

Προτάσεις για ένα αποτελεσματικότερο δημοκρατικό σύστημα

Η διατύπωση προτάσεων προϋποθέτει αφενός τη διάγνωση και καταγραφή της πραγματικότητας και αφετέρου τον προσδιορισμό των αρχών που επιζητείται να διέπουν το πλαίσιο των λύσεων που προτείνονται. Μετά τη συνοπτική περιγραφή της κατάστασης θα ήθελα να σταθώ σε δύο αξιακές συνιστώσες των προτάσεων που θα ακολουθήσουν. Η παιδεία, και η σύνδεσή της με την παραγωγή και τα επαγγέλματα, αποτελεί σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Συνιστά ταυτόχρονα πεδίο όπου καθίσταται εφικτή η κοινωνική ανέλιξη, με την προϋπόθεση της ανοικτής και δημοκρατικής πρόσβασης. Ένα εκπαιδευτικό σύστημα είναι τόσο περισσότερο κοινωνικά άδικο όσο περισσότερο λειτουργεί επιλεκτικά σε πρώιμες ηλικίες. Τότε η κοινωνική καταγωγή τείνει να αναπαράγεται και οι κοινωνικές διαφορές οξύνονται. Αντίθετα, όσο οι νέοι μένουν μέσα στο πλαίσιο της δημόσιας εκπαίδευσης μέχρι την ενηλικίωσή τους, μπορούν να αξιοποιήσουν τη γνώση και τις «ίσες ευκαιρίες» που τους παρέχονται στην κατεύθυνση άμβλυνσης των κοινωνικών διαφορών, με οφέλη για το σύνολο της κοινωνίας. Η δεύτερη προϋπόθεση για να επιτευχθεί αυτός ο δημοκρατικός στόχος είναι η ουσιαστική μετάδοση γνώσεων και η θέσπιση αξιοκρατικών κριτηρίων στις επιλογές και στις μεταβάσεις από βαθμίδα σε βαθμίδα.

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις και προθέσεις αρχής θα προχωρήσω σε σκέψεις / προτάσεις που κατατίθενται ως συμβολή στο διάλογο για παραπέρα επεξεργασία από κοινού με όσους συμμερίζονται αυτή την προσέγγιση των εκπαιδευτικών πραγμάτων.

Κατ' αρχήν πιστεύω ότι επιβάλλεται η ουσιαστική αποδέσμευση των απολυτηρίων εξετάσεων του Λυκείου από το σύστημα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η τελική επιλογή του προγράμματος σπουδών που οδηγεί στο πτυχίο, θα πρέπει να γίνεται εντός του Πανεπιστημίου. Η εισαγωγή θα μπορούσε να γίνεται σε ευρείες επιστημονικές ενότητες και με όρους που κάθε Πανεπιστήμιο ή κάθε Σχολή θα καθορίσει. Το πλήθος των επιστημονικών ενοτήτων θα πρέπει να είναι εξαιρετικά περιορισμένο. Για παράδειγμα στη Σχολή Θετικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης οι επιστημονικές ενότητες θα αρκούσε να είναι δύο, σε σχέση με τα επτά Τμήματα της Σχολής. Μετά από ένα ή δύο χρόνια σπουδών (το δεύτερο είναι προτιμητέο) θα δίδεται ένα πιστοποιητικό γενικής επιστημονικής παιδείας, και θα μπορεί να γίνει η επιλογή του προγράμματος σπουδών, που θα μπορεί να είναι τμηματικό ή διατμηματικό και θα οδηγεί στο πτυχίο. Η συνέχεια των σπουδών θα μπορούσε να γίνει σε άλλο ίδρυμα και τα Τμήματα θα διαθέτουν σχετική αυτοτέλεια και αυτονομία στο θέμα της εισαγωγής φοιτητών, των οποίων οι επιλογές θα είναι πλέον περισσότερο συνειδητές και επιστημονικά θεμελιωμένες. Επιπλέον τα Τμήματα θα έπρεπε να έχουν ρόλο και λόγο στις απαιτήσεις εισόδου σ' αυτά και στην επιλογή των φοιτητών.

Ταυτόχρονα, ο τρόπος εισαγωγής απαλλάσσεται από τα «ανταγωνιστικά» χαρακτηριστικά του σημερινού συστήματος που ευνοεί τα μεγάλα Πανεπιστήμια του Κέντρου, πλήττει τα περιφερειακά Πανεπιστήμια, και συμβάλλει στον επιστημονικό μαρασμό αφού απογυμνώνει τα ιδρύματα που θα μπορούσαν να αποτελούν το μόνιμο κινητήρα αναβάθμισης και ανανέωσης

της Ανώτατης Παιδείας. Θα επιβάλλονταν μάλιστα η αναδιανομή των θέσεων στα Πανεπιστήμια, ώστε τα Πανεπιστήμια της Περιφέρειας να δέχονται σημαντικά αυξημένο αριθμό φοιτητών, σε σχέση με τα σημερινά δεδομένα, στα προγράμματα γενικής επιστημονικής παιδείας. Θα είναι ένα σημαντικό μέτρο αποκέντρωσης και ένδειξη βούλησης ανάπτυξης των περιφερειών.

Η προτεινόμενη προσαρμογή δε συνιστά ριζική αλλαγή του σημερινού θεσμικού πλαισίου της λυκειακής βαθμίδας. Οι εξετάσεις μπορούν να διεξάγονται με τον ίδιο επιτυχημένο οργανωτικό τρόπο, και μόνο οι συντελεστές βαρύτητας ανά επιστημονική ενότητα θα έπρεπε ίσως να επανεξετασθούν και να προσδιορίζονται από τα ίδια τα Πανεπιστήμια. Τελικά οι κυριότερες αλλαγές πρέπει να γίνουν στα Πανεπιστήμια. Απαιτείται κατ' αρχήν η θέσπιση κύκλου σπουδών γενικής επιστημονικής παιδείας. Επιπλέον θα πρέπει τα Τμήματα να αποσυνδεθούν από τη σχέση μοναδικότητας με τα πτυχία / διπλώματα / επαγγελματικές κατευθύνσεις. Γιατί με το σημερινό καθεστώς η πίεση για νέες επαγγελματικές κατευθύνσεις οδηγεί σε νέα Τμήματα, με αποτέλεσμα τον κατακερματισμό της Επιστήμης. Τα Τμήματα θα έπρεπε να είναι αποκλειστικά και μόνο Επιστημονικές Μονάδες -- εκπαιδευτικές και ερευνητικές -- και να τους παρέχεται η δυνατότητα αυτόνομου σχεδιασμού περισσότερων του ενός εκπαιδευτικών προγραμμάτων που να οδηγούν σε διαφορετικές επαγγελματικές κατευθύνσεις. Οι Επιστημονικές Μονάδες διακρίνονται από διαχρονικότητα, ενώ στις επαγγελματικές κατευθύνσεις συνιστάται, αν δεν απαιτείται, ευελιξία, που φυσικά εξαρτάται από τη συγκεκριμένη επιστήμη. Στις επαγγελματικές κατευθύνσεις μπορεί να υπάρχει προσαρμογή του χρόνου σπουδών ανάλογα με τις απαιτήσεις του ίδιου του προγράμματος σπουδών. Ανάλογα με το περιεχόμενο και τον προσδιορισμό του επιδιωκόμενου πτυχίου θα μπορούσαν να απαιτούνται από ένα έως τρία έτη σπουδών, που προστιθέμενα στα δύο έτη γενικής παιδείας οδηγούν σε διαφοροποιημένα ως προς τη διάρκεια πτυχία από τρία έως πέντε έτη. Στην τελευταία περίπτωση θα ανήκαν τα διπλώματα των μηχανικών. Φυσικά η σχεδίαση πολλαπλών και διαφοροποιημένων κατευθύνσεων σπουδών αποτελεί δυνατότητα και όχι υποχρέωση για τα Τμήματα, που θα μπορούσαν να παραμείνουν σε τεταρτοετή φοίτηση οργανωμένη σε δύο διετείς κύκλους σπουδών. Όσο για τα Τ.Ε.Ι. που παρέχουν καθαρά επαγγελματική εκπαίδευση θα ήταν αδιανόητη διάρκεια μεγαλύτερη των τριών ετών και θα αρκούσε ένας ενιαίος κύκλος σπουδών.

Το Πανεπιστήμιο Κρήτης έχει πολλές φορές πρωτοπορήσει στη χάραξη νέων δρόμων για την Ανώτατη Παιδεία στη χώρα μας. Θα ευχόμουν στο πλαίσιο ενός διαλόγου που φαίνεται να ανοίγει γύρω απ' αυτό και άλλα θέματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης να έχει και αυτή τη φορά το σθένος των αναγκαίων πρωτοβουλιών που θα κατευθύνουν τις πράξεις της πολιτικής κοινωνίας.